

Lezing: Onbekend maakt onbemind:

Nieuwe gegevens over enkele zeldzame gotische sculpturen in Anderlecht

→ Anderlecht: 20 maart 2008

1. Naar aanleiding van het 75-jarige bestaan van het Erasmushuis werd op donderdag 20 maart 2008 laatstleden een lezing georganiseerd onder de titel: "Onbekend maakt onbemind: Nieuwe gegevens over enkele zeldzame gotische sculpturen in Anderlecht" door de heer Bart Franssen.

Gezien genoemde persoon –en doctorandus- weigerde zijn tekst over te maken aan de De Swaene voor publicatie op onze website en stelde dat we maar moesten wachten tot de retrospectieve over Rogier Van der Weyden- in 2009 in Leuven gepland- waaraan hij meewerkt, zijn we zo vrij u zelf een samenvatting te geven van het geheel.

De lezing handelde over twee apostelbeelden, die aan de ingang van de kerk van Sint-Guido staan en over de geredde beeldhouwwerken uit de Scheutkapel. Dit zijn vier kraagstenen met afbeeldingen van de 4 kerkvaders en sluitstenen, nu bewaard in het Anderlechtse Begijnhof.

2. Apostelbeelden:

Deze apostelbeelden stonden in het westportaal van de Sint-Guidokerk opgesteld en stellen Sint-Pieter en Sint-Guido voor. Ze zouden dateren uit de vijftiende eeuw, meer bepaald uit de periode 1440-1450.

Spreker heeft vastgesteld dat zowel de Heilige Petrus als de Heilige Guido 137 cm hoog zijn. Ze zijn dus wat hoger dan het Mariabeeld, dat in het midden van het portaal werd geplaatst. Uit onderzoek blijkt dat de beelden een ingreep hebben ondergaan en afgeloofd werden in 1900. Gelukkig zijn er nog wat resten van polychromie bewaard.

Deze beelden staan nu in de kerk. Het zijn in feite kopieën, in gewone steen gemaakt en in het westportaal opgesteld. De originele beeldhouwwerken werden zoals dat toen gebruikelijk was, uit een niet lokale steensoort vervaardigd, nl. steen uit het Franse Avennes.

Men kan deze beelden makkelijk herkennen aan de hand van hun attributen. Het ene beeld is de Heilige Petrus, die in de rechterhand een sleutel vasthoudt. Het andere beeld is een gebaarde Heilige Guido, voorzien van een pelgrimstaf en een kalebas (een traditioneel object om vloeistof mee te dragen en om eruit te drinken). Deze attributen komen echter ook voor als attributen bij voorstellingen van de apostel Jacobus de Meerdere. Vaak heeft de heilige Jacobus ook nog een schelp bij zich, die verwijst naar één van de belangrijkste heilige plaatsen uit de Middeleeuwen, namelijk het bedevaartsoord Compostella in Spaans Gallicië. Dus blijft de vraag of het hier wel degelijk om een Heilige Guido handelt. In de Noordelijke zijbeuk van de kerk is er een reeks van 4 muurschilderingen aanwezig. De meeste dateren uit de 15de eeuw. Een muurschildering stelt echter Sint Guido als baardeloze jongeman voor, uitgedost als pelgrim met een bedevaartsmantel, een pelgrimsstaf en een pelgrimshoed. Deze Sint-Guido is bovendien geschoeid. Deze voorstelling is dus in tegenstrijd met het beeld, aanwezig in het westportaal.

De spreker heeft ook 2 dingen vastgesteld. Ten eerste dat in de iconografische documenten (tekeningen en schilderijen) van de negentiende eeuw bewijzen dat de beelden alleszins NIET in het westportaal stonden. Ten tweede dat de beelden een verschillende graad van erosie vertonen; enkele zijn dus minder verweerd en werden dus gedurende een zekere tijd elders in de kerk bewaard.

De spreker veronderstelt daarom dat de 2 heiligenbeelden in het westportaal geplaatst werden, naar aanleiding van de verdere werken aan de kerk (hoger maken en voltooiën van de toren met een torenspits) in 1898.

Rest natuurlijk nu nog de vraag waar de beelden eerder gestaan hebben. Er zijn verschillende mogelijkheden:

- de zuidelijke zijingang (verbouwd in 1500 en 1899)
- het koor met de twaalf pijlers (1469-1482)
- het koordoksaal (dat echter afgebroken werd)
- resten van een ander gebouw (dit zou kunnen verklaren waarom Wauters, die toch wel een belangrijk referentiewerk geschreven heeft over de Brusselse agglomeratie, in zijn werk helemaal niet over de beelden spreekt)

Opvallend is ook de stilistische overeenkomst van deze apostelbeelden met 2 beelden, bewaard in het Musée Communal de Nivelles. Daar heeft men namelijk ook een Petrus-en een Jacobusbeeld. Ook deze beelden werden door verschillende experts gedateerd en stammen uit de 15de eeuw (van ca. 1440 tot 1490). Spreker dateert deze beelden echter zeer precies ca. 1450, door vergelijkingen te maken met afgebeelde beeldhouwwerken in schilderijen van Rogier van der Weyden (bewaard in de KMSK van Antwerpen en in het Pradomuseum van Madrid) en schetsen of werktekeningen, aanwezig in het Louvre.

3. Kraagstenen:

In 1450 werd- na het bekende mirakel en na onderzoek- de eerste steen gelegd van de kapel van Scheut. Een gebouw of een plek waartegen de toenmalige bisschop gekant was maar waarvoor de Bourgondische Hertogen wel een bijzondere aandacht hadden. Aansluitend werd ook gestart met de bouw van een Kartuizerklooster. De stamvader, Filips de Stoute, tevens echtgenoot van de Vlaamse prinses Margaretha van Male, liet al in Dijon een Karthuizersklooster als belangrijk grafcomplex bouwen en had er ook heel wat kunstenaars uit onze Lage Landen aan het werk gezet. Alle Bourgondische Hertogen en zelfs keizer Karel hebben daarom ook deze Scheutkapel uitzonderlijk begiftigd. Niemand minder dan Karel de Stoute verrijkte deze kapel met glasramen, kunstwerken (waaronder ook een gouden beeld-thans verdwenen) en een schilderij, de zogenaamde 'Calvarie van Scheut', gemaakt door de bekende Vlaamse Primitief, Rogier Van der Weyden. Ook rijke, Brusselse burgers waren weldoeners van zowel het klooster als de kapel. Zowel de Bourgondische Hertogen als Brussel hadden banden met het bedevaarstoord van Scheut.

Spijtig genoeg zorgde de beeldenstorm voor heel wat vernielingen. De kapel zelf bleef overeind, werd hersteld en bleef ongeveer nog 4 eeuwen staan. Toen de congregatie van Scheutisten zich vestigde in het Anderlechtse Scheut werd de kapel in hun eigen kerk geïntegreerd.

In 1971 werd beslist om een nieuw kloostercomplex te bouwen. De andere kloostergronden verkocht en alles van het oude complex werd afgebroken. Velen onder ons kennen het moderne warenhuiscomplex van Match aan de ninoofsesteenweg, dat thans op die plaats staat.

Dankzij de toenmalige conservator van het Erasmushuis, de heer Jean-Pierre Van der Branden, werden een aantal prachtige kraag -en sluitstenen gered, bewaard en definitief tentoongesteld in het Anderlechtse Begijnhof.

De kraagstenen bestaan telkens uit één steenblok en zouden dateren uit 1455. Het gaat hem om kraagstenen, die de volgende kerkvaders voorstellen:

- Hiëronymus
- Gregorius
- Ambrosius
- Augustinus

Deze kerkvaders zijn, zoals de traditie het eiste, als belangrijke auteurs uitgebeeld. Ze zijn alle vergezeld van een groot boek. Twee kerkvaders zijn ook makkelijk te herkennen, omdat ze hun typische attributen bij zich hebben. Dit zijn de Heilige Gregorius, afgebeeld als paus met pauselijke tiara en staf in de handen en de Heilige Hiëronymus, met de kardinaalshoed aan de voeten. De andere 2 kerkvaders hebben, behalve het boek, geen attributen.

De geredde sluitstenen stellen een aantal gebeurtenissen uit het leven van Maria voor, die de gelovigen vermoedelijk in chronologische volgorde te zien kregen bij het betreden van de kapel.

De spreker denkt dat deze beeldhouwwerken van de hand zijn van Rogier Van der Weyden. Hij wijst meerdere malen op het feit dat er een belangrijk netwerk bestond tussen de Bourgondische Hertogen, de schilder Rogier van der Weyden en de architect Gillis Joes of Joos alias Vanden Bossche. Laatste conclusie steunt op het feit dat zowel de kapel en het Karthuizerklooster van Scheut en de Karthuis van Herne gebouwd werden door niemand minder dan de heer Gillis Joes (1390-1460). Voor Scheut had de stad Brussel zelfs geëist dat Gillis Joes zou fungeren als controleur van de rekeningen. Joes of Joos alias Vanden Bossche was afkomstig uit Dilbeek. Hij was er ook eigenaar en beheerder van een steengroeve en woonde in hartje Brussel, op het kruispunt van de Volders- en de Stoofstraat. Hij was dus net zoals Rogier van der Weyden een belangrijk ambtenaar van de stad Brussel en maakte ook deel uit van de gemeenteraad.

Joes was een belangrijk architect. Hij werd vermeld als meester-metselaar van bepaalde delen van de Sint-Goedelekerk en was ook betrokken bij de bouw van een vleugel van het Hertooglijke paleis op de Coudenberg. Hij gaf niet alleen bouwadvies voor de Karthuis van Herne maar leidde ook de werken van de kerktoren. En net zoals vele andere hoge persoonlijkheden, zoals o.a. Margaretha van York en Rogier van der Weyden, was hij ook een belangrijke weldoener van deze Karthuis. De zoon van Rogier van der Weyden, Cornelius of Pascua was er als monnik ingetreden. Rogier van der Weyden gaf meerdere malen geld en schonk ook een doek, met als thema de Kruisfaname. De beroemde schilder werd benoemd tot stadsschilder van Brussel en woonde ter hoogte van het Kantersteen (bij het Centraal Station).

Spreker stelt in zijn verder betoog vast dat niet alleen in de Anderlechtse Scheutkapel, maar h ook in de St. Walburgakerk van Herentals gelijkaardige mooie en merkwaardige sluitstenen aanwezig zijn. Het koor van deze Herentalse kerk werd voltooid in 1449. De bouwpromotor van de kerk was de heer Seeldraaiers, tevens kannunik van Sint-Goedele. Ook hier was dezelfde Gillis Joes of Vanden Bossche aangesteld als architect.

In 1471 heeft de stadssecretaris van Brussel, Adriaan Dullaert een Origo geschreven. Dit wil zeggen, het ontstaan van de Scheutkapel en het Kartuizerklooster.

Dit samen met een aantal recente publicaties, geeft een korte geschiedenis weer van het geheel.

- 21/02/1450: eerste steen van de Scheutkapel gelegd door de jonge hertog Jan
- 1453: stad Brussel beslist om uit te breiden met een klooster, ze hadden de voorkeur voor Karthuizers omdat de hertogen daar al een band mee hadden
- 14/04/1455: de start van de bouw van het klooster. De stad Brussel decreteert dat enkel mag gewerkt worden met Brusselse ambachtslui en ze stelden ook hun eigen gemeenteraadslid voor als architect, namelijk de heer Gillis Van den Bossche.

Volgens de spreker is Rogier Van der Weyden zeker de ontwerper van de kraag- en sluitstenen. Zowel de stad Brussel als de Hertogen van Brabant en aanzienlijke Brusselse personen waren de katalysatoren voor de bouw van de kapel en het klooster te Anderlecht, en van de Karthuis van Herne. .

Verslag: Myriam Van Varenbergh-
Aanvullingen Machteld de Schrijver